

TÜRK KONULU BALADLARIN ÇEK VE SLOVAK SÖZLÜ GELENEĞİNDEKİ YAYGINLIĞI¹

The dissemination of ballads with Turkish themes in the Czech and Slovak traditions

Oldřich SÍROVÁTKA²

Çev.: Erika Verešová³ – Ali Osman Öztürk⁴

Özet

Türk savaşları ve işgalleri, Çek ve Slovak folklorunun efsane ve lirik ezgi örneklerinin yanı sıra özellikle baladlarında da görülmektedir. Bu epik (naratif) Çek ve Slovak ezgileri, tarihte Türk savaşlarına maruz kalan Slav ve Balkan halklarının tarihi baladlarının oluşturduğu geniş geleneğin bir parçasıdır. Bunun, geniş ve uluslararası kapsamda ayrıntılı biçimde araştırılabilmesi ise (Balkanlardaki) her bir ülkede ayrı ayrı ayrıntılı çalışmaların yapılmış olmasını gerektirmektedir. Çek ve Slovak halk türküsü geleneğinde basılı materyaller kapsamında Türk konulu toplam 13 sözlü ezgi tespit edilebilmektedir. Bunlardan bazıları çok sayıda varyantlar halinde, diğerleri ise tekildir. Bu çalışmada yazar tüm bu baladların kaynaklarını bir araya getirip mevcut varyantların bilgilerini dizin halinde eklemektedir. Bu tablodan ortaya çıkan sonuç, Türk konulu baladların merkezinin Slovak ve Doğu Moravya bölgesi olduğu ve buraların ise esas itibarıyla doğrudan Türk işgaline uğrayan, akınlara ve çatışmalara sahne olan yerler olduğu gerçeğidir. Batı yönünde ise Türk temalı baladların nadiren görüldüğü; kederli ve karanlık atmosferini yitirdiği anlaşılmaktadır: Bohemya’da bu türden ve ayrıca uzlaşmacı, iyimser veya komik özellikle sadece iki epik ezgi vardır. Bu geleneğin merkez ve kenar bölgeleri arasındaki ayrım çizgisi Orta Moravya’dan kuzeyden güneye seyretmektedir. Aynı şekilde Türk temasının – biraz daha az belirgin olarak – güneyden kuzeye doğru gerilediği görülmektedir; Silezya ve güney Polonya baladlarında ise Türk teması yoğunluğunu yitirmektedir.

Toplanan ezgilerin analizi, çok sayıda baladın, nuvelistik ve gezgin balad konularının yeni duruma adapte edilmesiyle ortaya çıktığını göstermektedir. Çek ve Slovak geleneğinde bazı balad tipleri iki farklı biçimde tespit edilebilmektedir; bazen Türk motifi ile bazen de bu motif olmadan. Öyle ki, bazen Türk motifi olmayan biçimin daha eski (birincil) olduğu görülmektedir (örn. “Cesur kız”). Bazı diğer baladların da yine (örn. Leh, Sorb, diğer Slavlar ve Almanlar vs. gibi) başka ülkelerin geleneğinde Türk motifi taşımayan paralelleri vardır (örn. “Ölüm taklidi”). Bu nedenle yazar, B.N. Putilov’un (Slavjanska istoričeskaja ballada – Tarihi Slav Baladları, 1965), “Türk” baladları söyleminin, bireysel tarihi yaşantının şiirsel bir kopyası veya yansıması olarak ortaya çıktığı tezini reddetmektedir. Yazarın görüşü, bu tezin sadece birkaç balad konusunda geçerli olduğu yönündedir (örn. “Esir alınan oğul-yeniçeri”); diğer söylemler, sözlü geleneği ancak ikincil olarak Türk savaşları atmosferine aktarmış ve onları zamana uygun tarihi ayrıntılarla doldurmuştur.

¹ Rozšíření Balad s Tureckou Tematikou V České a Slovenské Tradici”. In: Český lid 55 (1968), s. 102-108.

² Bu makalenin yayınlandığı tarihte Brno’da çalışan Çek halkbilimci (8. 9. 1925 - 31. 7. 1992).

³ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı doktora öğrencisi; vereseri@gmail.com

⁴ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi; aozturk@erbakan.edu.tr (0 532 703 94 30)

Anahtar Kelimeler: Balad, Çek ve Slovak sözlü geleneği, Türkler, Slav coğrafyası

Giriş

Bilindiği gibi, Türk savaşları ve işgalleri konusu Slovak ve Çek tarihî halk kültüründe (örn. efsanelerde ve lirik şarkılarda en çok askerlikle ilgili; baladlarda, çocuk tekerlemelerinde ve halk edebiyatının (çarşı-pazar türküleri⁵ gibi) bazı alt türlerinde, tarihi şarkılarda⁶ ve halk dramatik⁷ geleneğinde) oldukça sık ve değişik şekillerde tezahür etmektedir. Bazı yerlerde bu konu sadece yüzeysel bir değinme ya da solgun bir hatıra olarak geçerken, öbür yerlerde ise şiirin ana konusunu teşkil etmektedir.

Bu motiflerin ve eserlerin nasıl oluştuğunu göstermek pek kolay bir iş değildir. Bazıları 16. yüzyıldan bir sonraki yüzyılın sonuna kadar süren kanlı işgallerin, akınların ve mağlubiyetin trajik yaşantılarını doğrudan doğruya yansıtmakta; bazıları ise – çeşitli askerlik şarkılarında⁸ olduğu gibi – 18. ve 19. yüzyılın Avusturya-Macaristan ordusu ile Türk ordusu savaşlarını anlatmaktadır. Eminim ki, 19. yüzyıla kadar uzanan Türk tehlikesi ve Türklerle savaş atmosferi, bu konuyu sözlü geleneğe kesintisiz yaşatıyordu ki bunun önemi düşünüldüğünden daha da büyüktür. Ama Türk konulu efsane ve şarkı geleneği çoğunlukla yalnız Türklerin işgali ve ordularının bizim topraklarımıza olan müdahalesiyle ilgilidir ve sonraki Türk savaşlarının etkisi genelde unutulmaktadır.

“Türk aleyhtarı” konular, sözlü Çek ve Slovak geleneğinde büyük ölçüde herhalde efsanelerle temsil edilmektedir: zenginlik ve sıklık açısından bunlar en önde gelmektedir.⁹ Sayısal olarak baladlar bunların arkasında kalıyor, fakat baladlar, kendi olağanüstü poetik güçleriyle – ki yarım kalmış, ılımlı, hatta bazen sert efsaneler böyle bir etkiye nadiren ulaşabiliyor – araştırmacıların dikkatini her zaman çekiyordur.

Rus halk bilimcisi B. N. Putilov, kısa süre önce geniş Slav coğrafyasındaki Türk ve Tatar konulu halk baladlarıyla ilgili bir çalışma (*Slavjanska istoričeskaja ballada*)

⁵ Bkz. M. Novotný, *Špalíček písniček jarmarečnických*, Praha 1940, 7-8, 52-57, 58-62, 63-70; R. Smetana – B. Václavek, *České písně kramářské*, Praha 21949, 155-156.

⁶ R. Brtáň, *Historické piesne*, Bratislava 1953, 41-50, 51-55, 62-77, 78-87, 88-92, 93-95, 96-99, 109-113.

⁷ Burada Türk konusu çoğunlukla Türk dünyasına uzak bir ima biçiminde ortaya çıkıyor, yani Türk işgaliyle doğrudan bir bağlantı mevcut değildir: J. Bartoš, *Loutkářské hry českého ohrožení*, Praha 1952, 109-125 (“Kníže Alexandr”), 126-150 (“Turecké pomezí”); J. Hrabák, *Lidové drama pobělohorské*, Praha 1951, 9, 67-73 (“Kratochvilná komedie”), 74-78 (“Jiná o třích sedlácích”), 79-107 (“Komedie o turecký vojně”).

⁸ Mesela K. J. Erben’da, *Prostonárodní české písně a říkadla*, Praha 51937, *Zpomínky historické*, bölüm “Z turecké války”, č. 12, 1789 yılından.

⁹ Bunu özellikle konuyla ilgili ulusal monografiler aydınlatmaktadır; bkz. örn. en çok D. Rychnová’nın incelemesi: *Turecké války v lidovém podání východní Moravy*, *Národopisný věstník československý* 33, 1953, 36-100 ve M. Kosová’nın incelemesi: *Turci v ľudovej tradícii Piešťan a okolí*, *Kúpeľný časopis* 5, 1963, 32-33, 52-53.

gerçekleştirdi.¹⁰ Burada ana konu olarak baladların iki devresini ele almaktadır: İlki Tatar ve Türklere esir düşenler, ikincisi ise ailenin trajik buluşması hakkındaydı. Putilov, farklı olan ulusal ve yerel ürünlerin yanı sıra Tatar ve Türk siyasi egemenliğini yaşayan başka ulusların (Romenler, Macarlar, Moldovalılar, Arnavutlar ve Yunanlar) geleneğine olan bağlantıları hakkında da bilgi vermiştir. Putilov’a bu geniş karşılaştırma, uluslararası bağdaşmalar ve benzerlikler ortaya çıkarmasında da yardımcı oldu. Ona göre söz konusu bağdaşmalar ve benzerlikler farklı yerlerde benzer durumların yaşanmasından dolayı ayrı ayrı (poligenetik anlamda) ortaya çıkmaktadır – yani çağın gereği olarak. Bunun yanında, Putilov’un karşılaştırmalı çalışması, baladların konusunun, amacının ve motiflerinin gelişim sürecini incelemeyi sağladı. Putilov, baladları tarihî kaderin ve beşerî yaşantıların özel poetik izdüşümü olarak, yani dış realitenin şiirsel bir yansıması gibi görüyor.

Putilov’un önemi Türk-Tatar konusunu geniş Slav edebiyatı kapsamında incelemesindedir. Aynı zamanda okur, söz konusu olan tüm Slav ulusunun gelenekleriyle birlikte bazı balad biçimlerinin monografik karşılaştırmalı çözümlemesi ile ayrıntılı bir araştırmanın gerekliliğinin farkına varmaktadır. Bilimsel bir sergileme ancak araştırmacıların bu görevi yerine getirmelerinden sonra başlayabilir – böylece kaba çizgiler ve tahmini sonuçlardan daha fazlasına ulaşılabilir.

Bizim çalışmamızda tam da bu yukarıda bahsettiğim görevin Çek ve Slovak geleneğindeki Türk konulu baladlar hakkındaki bir bölümü yerine getirilecektir. Sadece bu iki geleneğe odaklanacağım ve yalnızca ele aldığımız sorunun kaçınılmaz biçimde aydınlatılması gerektiğinde onlardan uzaklaşacağım. Böylece sınırlanmış bir konu, kanımca, sıkıcı betimlemelerden ziyade bazı – örn. Putilov’un yaptığı kadar büyük ölçülü çalışmalarda kaybolan – sorunların meydana çıkmasını sağlayacaktır. Bu iki bakış açısı birbirine zıt değildir, tam tersine, bütün ile parçası gibi birbirini tamamlayacaklardır.

Açıklamanın başında “Türklerle savaş” konulu Çek ve Slovak baladlarının belgelendirilmesi, listelenmesi ve varyantların sıralanması gerçekleştirilecektir. Birçok (balad) tipi aynı zamanda hem Slovak hem Çek geleneğe bağlı olması sebebiyle bu tablonun ilk sırasında materyalin konsepti sergilenecek, baladların Çek ya da Slovak bir fenomen olup olmadığına ancak bundan sonra bakılacaktır. Benzer bir listenin ana koşullarından biri, zaten araştırmaya hareket noktası olabilmesi için, dokümanların tamamlanmasıdır. Bu nedenle, araştırmacı büyük bir engelle karşı karşıyadır, çünkü el yazısı kayıtlar zor ulaşılır durumda

---

¹⁰ Moskva-Leningrad 1965.

olup, bunların tam olarak değerlendirmeye dâhil edilmesi – koleksiyonların bugünkü durumuna göre – neredeyse imkânsızdır. Böyle bir çalışma ancak Moravya ve Silezya bölgelerinin konularıyla mümkün olabilir, çünkü bunlar için Brno şehrinde bulunan şarkılar arşivindeki (baş harflere göre düzenlenen) katalog anahtar sağlıyor. Farklı bölgelerden gelen dokümanlar arasında orantı değişikliği olacağı ve bunun bütün resmi değiştireceğinden dolayı, Slovak ve Çek konularıyla aynısını yapmak mümkün değildir. Bu yüzden sadece basılan kaynaklara dayanacağım – çünkü el yazması malzemeyi işin içine kattığımda baladların yoğunluğunun ve yayılma sahasının kısmen değişeceğini biliyorum, tıpkı Moravya bölgesindeki “Bir Türk’ün nişanlısı” konulu baladların yayılma örneğinde olduğu gibi.¹¹ Ayrıca şunu da belirteyim ki, basılan kaynakların bazı varyantları benim bile gözümden kaçmış olabilir; her neyse mevcut kaynakların büyük bir kısmını araştırma kapsamında kullanmış olmayı umuyorum.¹²

1. Aldatılan Türk: Baba (anne) sevdiği kızını bir Türk’le evlendiriyor. Damat gelince kız giyinip tabutun içine yatıyor; baba Türk’e kızının bir gün öncesi öldüğünü söylüyor. Türk, kızın yasını tutarak ağlıyor, tabutuna değerli hediyeler koyarak kendi yoluna devam ediyor.

Varyantlar:

Čel III 2; Erb. Roypr. 21 – Klatovsko; Jind VII 148 – Chodsko; Hol V 5 – Telecí, o. Svitavy; Krejčí 18 – Mašov, o. Semily; Krejčí 18 – Frýdštejn, o. Jablonec n. N.; Krejčí 17 – Bohumileč, o. Liberec; ČL 15, 1906, s. 149 – Zlosyň, o. Mělník; Suš 270 – Moravya; Suš 269 – Brno-Židenice; Bart I 135 – od Břeclavi; Bart III 18 a, b – Březůvky, o. Gottwaldov.

2. Türk ile evlendirilen: Baba (anne), hapisten çıkma /ya da benzer şeyler/ ümidiyle sevdiği kızını bir Türk’le evlendiriyor. Türkler gelince kız annesi, babasıyla vedalaştıktan sonra damatla yola çıkıyor. Yolda susadığını söyleyip Tuna nehrine yaklaşıyor, kendini suya atıp boğuluyor (ya da yoldaşından bir bıçak isteyip kendini öldürüyor). Türk’ün annesi kız için üzüyor ve onun yanında ne kadar iyi bir hayatı olabileceğini anlatıyor.

Varyantlar:

Suš 313 – vých. Moravya; Bart III 17 – Mor. Nová Ves, o. Břeclav; Pol III 186 – Dolňácko; Suš 312 – od Hodonína; NVČ 33, 1953, s. 64–65 – Javorník, o. Hodonín; Pol II 66

¹¹ O. Sirovátka, Hranice typů balady o Turkově nevěstě na Moravě, Slovácko 8, 1966 (basılmış).

¹² Şarkıların söylemleri (Sujet) mümkün olduğu kadar az şey söylüyor; varyantların hakkında alıntıladığım kaynakların tam listesini bildirinin sonuna ekliyorum.

– Hornácko; Bart II 41 – Velká n. Vel.; Bart III 19 – Velká n. Vel.; NVČ 33, 1953, s. 65 – Velká n. Vel., o. Hodonín; Čer III 513 – Kelníky, o. Uh. Hradiště; Sir s. 36, 80 – Lopeník, o. Uh. Hradiště; Bart III 20 – Březůvky, o. Gottwaldov; Čer III 516 – Pozlovice, o. Gottwaldov; Dolina Urgatina 4, 1950, s. 75 – Velké Karlovice, o. Vsetín; Suš 313 (dopl.) – Lidečko, o. Vsetín; Suš 310 – Vidče, o. Vsetín; Suš 311 – Laško, Silezya (?); Gel-Sir 7 b – Mosty u Jabl., o. Frýdek-Místek; Gel-Sir 7 a – Horní Lomná, o. Frýdek-Místek.

Koll II 7 – Skalica, o. Senica (= Medvecký 37, č. 4); Sl sp I 418 – od Kút; Sl sp II 737 – Trenčín; Medvecký 4 – Veľké Kostolany, o. Trnava; Červeník, o. Trnava; A . Václavík, Podunajská dědina v Československu, Bratislava 1925, s. 305-306 – Chorvátsky Grob, o. Bratislava-vidiek; Koleč 7 – Sasinkovo, o. Trnava; Blaho I, s. 18 – Lamač, o. Senica; Blaho II s. 110 – Plavecký Mikuláš, o. Senica; Slov. ľud. p. II 602 – Lešť, o. Zvolen; B. Němcová, Slovenské pohádky a pověsti (vyd. V. Tille), I, Praha 1908, 8, s. 70-74 (O Turkovi a krásné Katarině) – Žitavce, o. Nitra (= Polívka, Súpis V, 219-220).

3. Kalenin fethi: Türkler Zvolen Kalesi'ni ele geçiriyor, kuleyi yıkıp sahibini de öldürüyorlar. Adamın eşini alıp götürüyorlar; o da üzülerek zorla bıraktığı kaleye bakıyor, onunla vedalaşılıyor.

Varyantlar:

Koll II 8; Medvecký, Detva, s. 247'den 248'a kadar – Detva, o. Zvolen, Očová, o. Zvolen (sadece not); Bartók 187 a, s. 379 – Kostolné Moravce, o. Zvolen; Bartók 191 a, text b, s. 385 – Poníky, o. B. Bystrica; Bartók 191 b, s. 386 – Čierny Balog, o. B. Bystrica.

4. Kötü bir anne: Dul kadın bir yabancıyla (Türk ya da arabayı “süren” kişiyle) yola çıkıyor. Çocuklarını kasabada bırakıp sadece en küçük kızını yanına alıyor. Yoldayken Türk, bu küçük kızını da ormanda bırakmasını istiyor. Kadından çocukları için üzülüp üzülmeyeceğini sorduğunda, kadın evet diye cevap veriyor, en küçük kızını hiç unutmayacağını söylüyor. Üzüntüden kalbi dayanamayıp ölüyor ya da ona kızın yabancı kafasını alıyor.

Varyantlar:

Suš 299 – od Břeclavi; Suš 300 – Újezd, o. Gottwaldov, Březová, o. Gottwaldov (?); Suš 303 – Napajedel, o. Gottwaldov; Bart III 16 – Strání, o. Uh. Hradiště; Pol VII 109 – Petrov, o. Hodonín. – Türk motifini taşımayan varyantlar: Suš 301 – Rovensko, o. Šumperk; Suš 302 – Hošťálkovice, o. Opava; Úlehla 162 (torzo) – Strážnice, o. Hodonín.

5. Cesur kız: İmparator isteğine göre, her çiftçinin bir askeri savaşa göndermesi gerekmektedir. Çiftçi bir babanın sadece üç kızı vardır, onlardan sırayla kendi yerine savaşa katılmalarını rica ediyor. En küçük kız babasının ricasını kabul edip savaşa gitmek için hazırlanıyor ve savaşta şöhretli bir şekilde düşmanlara (Türlklere) karşı zafer kazanıyor. İmparator ona hükümdar olma teklifini yapıyor ya da kendisiyle ve yahut da oğluyla evlenme teklifini ediyor.

Varyantlar:

Kub 62 – Slané (Kladsko); Jind VI 7 – Chodsko; Suš 234 – vých. Moravya; Suš 232 – od Příbora, o. Nový Jičín; Suš 233 – Skřipov, o. Opava; Suš 234 (dopl.) – od Jihlavy; Bart I 292 – Brno-Líšeň; Bart III 82 – Brno-Líšeň; Bart II 55 – Velká n. Vel., o. Hodonín; Kunc s. 165-167 – Slovácko; Pol IV 240 – Dolňácko; Bělík s. 78-80 – Dukovany, o. Třebíc; Čer III 514 – Doubravy, o. Gottwaldov. – Türk motifini içermeyenler: Hol II 6 a – Paseky, o. Písek; Hol II 6 b – Hradiště, o. Písek; Hol IV 220 – Květov, o. Písek (fragman); Bart I 171 – od Břeclavi; Lísa s. 15-16 – Svytlhnev, o. Gottwaldov; Vícha s. 67 – Kravařsko (bilgi sadece tespiti gösteriyor).

Čas. Čes. museum 6, 1832, s. 392-393 = Koll II 6; Slovenské Pohľady 12, 1892, s. 629-630 – Šurany, o. Nové Zámky; Slovenské Pohľady 32, 1912 s. 126-127 – Šurany, o. Nové Zámky; Medvecký s. 133-134 – Viničné, o. Bratislava-vidiek; Bartók 248 a, s. 434'den 435'e kadar – Hiadel', o. Banská Bystrica; Bartók 248 f, s. 438 – Výčapy, o. Nitra; Blaho II s. 18 – Kúty; Rysul'a s. 169-171 – Važec, o. Liptovský Mikuláš. Türk motifini içermeyenler: Medvecký s. 133 – Šurany, o. Nové Zámky; Bartók 248 b, s. 435-436 – Čierny Balog, o. B. Bystrica; Bartók 248, s. 435 – Valaská, o. B. Bystrica; Bartók 248 d, s. 437 – Hrlíca, o. Rožňava; Geryk I, 2 č. 67 – Spišská N. Ves (Spiš. Teplíčka).

6. İbadet eden fatih: Türklerin sınırında beyler toplanıyor, aralarında Bay Lužinský da var. Savaş başlamasına rağmen Bay Lužinský kiliseye gidiyor. Beyler onu savaşa gelsin diye üç defa çağırıyor ama o, ibadet bitmeden önce kiliseyi terk etmek istemiyor. Savaş alanına geldiğinde askerlerinin sayısı bayağı azalmıştır. Tanrıya ve Aziz Johannes'e yardım için dua ediyor ve sonunda altı misli üstünlüğe karşı zafer kazanıyor.

Varyantlar:

Suš 2343 – Soběchleby, o. Přerov.

7. Tanınmayanlar: Türkler, bir erkek ile kız kardeşini tutukluyor; kıza iyi davranırken erkek çocuğu hapse atıyorlar. Sekizinci yılda kız, kardeşinin acılarını görüyor ve birlikte Türklerden kaçabiliyorlar. Evlerine dönüp annesinden barınma ile yemek istiyorlar. Ama anne onları tanıyamıyor, yardım etmiyor, sadece eski bir tahıl ambarında çürümüş saman üstünde yatmalarına izin veriyor. Hasta erkek çocuğu sabaha doğru ölüyor, sonra annesi bunların kendi çocuklarının olduğunu öğrenip duygusuz olduğuna üzülüyor.

Varyantlar:

Suš 2339 – Francova Lhota, o. Vsetín; Sl sp I 399 – Zvolen (= Medvecký s. 29-31 č. 3); ČL 18, 1909 s. 449 – Bošáca, o. Trenčín; Medvecký s. 31 č. 3 – Červeník, o. Trnava; Bartók 33 – Poníky, o. B. Bystrica; Bartók 152 b – Hiadel', o. B. Bystrica; Koleč 6 – Stará Pazova (Yugoslavya); Kosová s. 52 – Rakovice, o. Trnava; Slov. ľud. p. II 476 – Kokava n. Rim., o. Lučenec.

8. Esir alınan oğul-yeniçeri: Vadide inekleri otlatan erkek çocuğunu Türkler esir alıp yeniçeri olarak yetiştiriyor. Yıllar sonra kendi annesi ona hizmetçi olarak düşüyor. Kadın, yeniçerinin oğlunun beşiğini sallarken ninni söylüyor ve yeniçeri bu ninniden kendi annesini tanıyor.

Varyantlar:

SN 11, 1963, s. 379-389 – Petrov, o. Hodonín; Kosová s. 32-33 – Rakovice, o. Trnava (S. Chalupka şiirine göre).

9A. Gelinin (esir alınan kadının) dönüşü: Kızın istememesine rağmen annesi onu bir Türk'le evlendiriyor. Bir yıl sonra kız, annesini ziyarete gidiyor, ancak onun bir gün önce vefat ettiğini ve küçük odada tabutta yattığını öğreniyor. Kız vefat etmiş annesine yaklaşıyor ve ondan yine konuşmasını ve hayır dua etmesini istiyor. Annesi sükûnet rica edip kızını Tanrı'ya, Hz. Meryem'e ve Aziz Johannes'e emanet ediyor.

9B. Ot biçen kızı Türkler Türkiye'ye götürüyor: Kız bir yıl sonra annesinin ziyaretine gidiyor. Evde yalnızca en küçük kız kardeşini bulup annesinin vefat ettiğini, babasının Türk hapsine düştüğünü ve sevgilisinin (Türkler tarafından) Pezinok şehrine sürüldüğünü öğreniyor.

Varyantlar:

Suš 212-213 – od Příbora, o. Jičín; Geryk I, 2, č. 59 – Púchov, o. P. Bystrica. – Bkz. Suš 214, Bart II 21, Pol III 70.

10. Türk erkeği esir alınan kadına şiddet uyguluyor: Türkler ot biçen bir kızı esir alıp Tuna'nın öbür kenarına (uzaklara) götürüyorlar. Kız evini hatırlıyor, üzülüyor ve annesini çağırıyor. Türk erkeği onu duyup uyarıyor: üçüncü defa da ağlayıp feryat edince kafasını kaybediyor.

Varyantlar:

Václavík s. 359 – Březůvky, o. Gottwaldov (çok lirik biçimlendirilen bir şarkı).

11. Hapsedilen kız: Güzel Anička'yı Türkler esir alıyor. Bir gün Tuna'da çamaşır yıkarken, nehrin ortasında bir at görüyor. Ondan kendi memleketi hakkında sorup babasının vefat ettiğini, annesinin hala hayatta olduğunu ve sevgilisinin savaşa götürüldüğünü öğreniyor.

Varyantlar:

Geryk I, 2 č. 59 – Púchov, o. P. Bystrica (= Horák 33). – Srv. Sl sp II 730 (parça), Sl sp III 557 (parça), Geryk I, 2 č. 83, Slovenské pohľady 42, 1926, s. 302.

12. Öldürülen aile: Baba, anne, kız ve onun sevgilisi Türklerden kaçıp huş ağacına saklanıyor. Türkler onlara yetişince babanın kafasını alıyorlar; babanın kanı ağaçtan aşağıya süzölmeye başladığında kız bayılıyor. Sonra Türkler anneyi ve sevgiliyi öldürüp en son kızı da öldürüyorlar.

Varyantlar:

Sl sp I 111 (= Medvecký s. 38).

13. Savaşta öldürülen: Zengin bir adam fakir Janík'a, kızıyla, savaştan on iki tane Türk'ün kafasını getirme şartıyla evlendirme teklifini yapıyor. Janík savaşa gidiyor, üç sene sonra onun ölüm haberini alıyorlar. Kız üzüntüden ölüyor.

Varyantlar:

Horák 31.

II

Türk konulu baladların topografyasına bir göz attığımızda, hemen bu baladların hem Slovak hem Çek geleneğine bağlı, ancak yer olarak düzensiz oldukları anlaşılıyor. Çek ve Batı Moravya bölgelerinde nadiren, Doğu Moravya ile Slovak bölgelerinde ise daha çok yaygınlıkla tespit ediliyorlar: Büyük ihtimalle söz konusu olan balad geleneğinin merkezi burasıydı; buna karşılık batıya doğru uzanan bölgelerde, batı sınırında ve bunun uzantılarıyla daha çok işimiz var. Toplanacak bilgiler sayesinde yeni araştırmalar, bu geniş coğrafik yayılmadan ziyade farklı ve daha ince bilgilere de ulaşabilir. İlk olarak belirtilebilir ki, Çek bölgelerindeki Türk konusu çok nadirdir ve bu konu ancak iki balad tipinde yoğunlaşmaktadır – *Cesur kız ve Aldatılan Türk*. Buna karşın Doğu Moravya ile Silezya bölgelerindeki gelenekte baladların dokuz tipi, Slovakya’da ise sekiz tipi bulunmaktadır. Şematik olarak bu yaygınlığı aşağıdaki tablo göstermektedir. Ürünlerin bazıları iki varyantla da temsil ediliyor olmasından (yani Türk motifiyle ya da Türk motifi olmadan) dolayı, bu gerçeği de dikkate alarak, ilk örnekleri ilk sütunda, ikinci varyantların (yani Türk motifi olmayan örneklerin) sayısını ise ikinci sütunda parantez içinde gösteriyorum.

	Balad	Çekya		Moravya		Slovakya	
1	Aldatılan Türk	8	-	4	-	-	-
2	Türk ile evlendirilen	-	-	18	-	9	-
3	Kalenin fethi	-	-	-	-	5	-
4	Kötü bir anne	-	-	5	(3)	-	-
5	Cesur kız	2	(3)	10	(2)	8	(5)
6	İbadet eden fatih	-	-	1	-	-	-
7	Tanınmayanlar	-	-	1	-	8	-
8	Esir alınan oğul-yeniçeri	-	-	1	-	(1)	-
9	Gelinin (esir alınan kadının) dönüşü	-	-	1	-	1	-
10	Türk erkeği esir alınan kadına şiddet uyguluyor	-	-	1	-	-	-
11	Hapsedilen kız	-	-	-	-	1	-
12	Öldürülen aile	-	-	-	-	1	-
13	Savaşta öldürülen	-	-	-	-	1	-
	Tüm tiplerin sayısı	2		9		9	

Çek bölgelerindeki Türk konulu baladların içeriği de kayda değerdir.: Öykü yapısının benzemesi, olay çözümünün komik ya da iyimser bir şekilde gerçekleşmesi her iki baladın ortak özelliğidir. Cesur kız konulu baladlarda, cesur kız, Türk ordusuna karşı zafer kazanıyor

(“*Jak po napred stşelila, tři sta Turků zranila..., jak po druhé stşelila, celý tábor zranila..., jak po třetí stşelila, všechny Turky zahnila...*”) ve Aldatılan Türk konulu baladlarda ise keskin zekalı bir kız ölüm taklidi yaparak bu kurnazlık sayesinde istemediği damattan kurtuluyor ve onun arkasından gülüyor. Kadınların ya da çocukların esir alınmasını, bunların hapsedilişini ve ölümünü, savaş yüzünden birbirinden ayrı kalmış eşlerin (karı ile koca) ya da çocukların anne babalarıyla trajik ya da sevinçli buluşmasını işleyen baladlar Çek bölgelerinde hiç yoktur. Bu konular daha çok Slovak ve Doğu Moravya bölgelerinin geleneğine aittir. Bu karakter değişikliğini – yani bir tarafta Çek bölgesinin, öbür tarafta ise Slovak ile Moravya bölgelerinin birbiriyle olan tutar(sız)lığını – Türk gelini konusuyla sadeleştirerek açıklamak mümkündür. Bu konunun ele alma şekli Çek, batı ve İç Moravya bölgelerinde yalnızca komik versiyonuyla bilinirken, Doğu Moravya ile Slovakya bölgelerinde trajik versiyon (Türk’le evlendirilen) ile yaygındır: Kız, Türk gelin alıcılarla yola çıkmak zorundadır, ama evlilikten ve aşağılanmaktan kaçmak için yolda kendini öldürür.

Özetle denilebilir ki, doğudan batıya doğru Türk konusu etkisini yitiriyor ve sonunda batıda (yani Çekya’da) kederli ve karanlık atmosferini kaybedip neredeyse iyimser ya da dahası komik özellikler kazanıyor. Bir sonraki analizi biraz atlayıp şimdi edelim ki, bu iki adet balad geleneğinin sınırları aslında Türk işgalinin ve seferlerinin sınırlarına denk düşmektedir. Bu sınır çizgisinden itibaren batıya doğru, yani iç ve Batı Moravya ile Çekya’da, Türk konulu baladlar sadece yoğunluğunu değil, aynı zamanda trajik niteliklerini de kaybediyor.

Fakat Doğu Moravya ile Slovak balad geleneğini bile bir bütün olarak görmek mümkün değildir. “Türk konulu” baladlar hem Moravya’da hem Slovakya’da – Moravya’da dokuz, Slovakya’da sekiz olmak üzere – neredeyse aynı yoğunlukta ve aynı sayıda mevcuttur. Ayrıca bazı baladlar (Türkle evlendirilen, Tanınmayanlar), Slovakya’dan İç Moravya ve Silezya bölgelerine kadar, bütün bu ortak coğrafya boyunca tespit edilmektedir. Bunun dışında bazı tiplerin sadece ya da çoğunlukla Moravya’da (Kötü bir anne, İbadet eden fatih, Türk erkeği esir kadına şiddet uyguluyor), öbürlerinin ise sadece Slovak geleneğinde (Kalenin fethi, Hapsedilen kız, Öldürülen aile, Savaşta öldürülen) yaşadığını araştırmamız gösteriyor. Moravya ve Çek geleneğinin yakın bağlantılarına baktığımızda ise ilginç bilgiler ortaya çıkıyor: Aldatılan Türk’ün varyantı tüm Çek ve Moravya bölgeleri boyunca yaygındır, ancak Slovak geleneğinde bulunmamaktadır. Belki bu tek bir örnektir, fakat en çok tanınan ve en çok sevilen Türk konulu ezgilerden biri olduğu için bu farklılık önemlidir.

Slovak ve Çek bölgelerdeki Türk konulu – zayıflayan ve değişen – balad geleneğinin en önemli yönü, belli ki doğudan batıya doğru ilerliyor olmasıdır. Fakat bir başka yönün de, en çok Moravya ile Silezya bölgelerinde olmak üzere – güneyden kuzeye doğru olduğu tespit edilebiliyor. Gelenek, bu yönde az belirgin bir şekilde değişmekte, yine de en önemli baladlar Moravya ile Silezya bölgelerinde bulunmaktadır. Bunlar Doğu Moravya ve Slovak geleneğinin karakteristik örneklerindedir. Örnek olarak; Türk esaretinden annesine geri dönen kardeş çocuklar (Tanınmayanlar) ya da Türk ile evlendirilen kızın hikâyesi ve başka öyküler. Ama bazı gerçekler bu geleneğin burada artık yoğunluğunu kaybettiğini gösteriyor. Çocuklarından bir yabancı için vazgeçen ve onunla yola çıkan dul kadının hikâyesi Güney Moravya’da çoğunlukla Türk motifini çağrıştırıyor: Yabancı(lar) Türklerdir (“Jedú Turci, jedú, před domem stanuli, na vdovu volali...”).¹³ Silezya bölgesinde ise Türk motifi kayboluyor, Rovensko u Zábřeha ile Hošťálkovic u Opavy adlı köylerde bulunan varyantlar gibi; yabancılar “tři pěkný mládenci” [üç yakışıklı genç] ya da “Janek, z Podola furmanek” [Janek, Podola’dan bir arabacı/arabayı süren kişi..] anlamına geliyor. Araştırmamızda, bakış açısını daha genişletip kuzeye doğru bakarsak, yani Leh bölgelerine kadar gidersek, “Türk” baladlarının kuzeye doğru güçsüzleştiğine dair daha fazla kanıt bulabiliyoruz. Kalenin fethini, Türk esirden kaçan çocukların hikâyesini, nişan günü Türk erkeği tarafından öldürülen gelinin hikâyesini anlatan baladları en çok Silezya bölgesinde bulabiliriz. Buradaki ve Moravya’daki geleneğin doğrudan bağlantıları hâlâ mevcuttur; ancak bu Silezya-Polonyalı varyantlarda Türkler yerine her zaman Tatarlar geçiyor. Başka Leh bölgelerinde farklı – Moravya’daki ve Slovakya’daki geleneğe de gördüğümüz – balad tipleri de bulunmaktadır, ancak bunlar Türk motifini çoğu kez kaybediyor. Örneğin Mazovsko’dan “Wdowa” isimli balad Moravya’daki Kötü bir anne tipi grubuna dâhildir; yani kadını çocuklarından ayıran Türk değil, yakışıklı ”Jasienko”dur; dolayısıyla Türk savaşlarının atmosferini tamamen kaybetmiştir –S. Czernik notuna göre bu eser yerel özelliklere sahiptir, yöresel bir yayılma ve yeni bir oluşumdur.¹⁴ Benzer şekilde zorla ve bir tür kazanç elde etmek için evlendirilen kızın Mazovsko’daki hikâyesinden de Türk konusu silinmiştir: Anne, “Julisia” adlı kızını lokantadaki askerlere bir konyak karşılığında verir.¹⁵

Leh baladlarının etkinlik çevresiyle yaptığımız bu yüzeysel karşılaştırma bizi zaten tanıdığımız sınırların arkasına, yani Çek ve Slovak bölgelere getiriyor. Fakat bunun sayesinde Türk konulu Çek ve Slovak baladlarının karakterini aydınlatmak için kanıtlanabilen

¹³ F. Sušil, Moravské národní písně, 31951, č. 299-300.

¹⁴ S. Czernik, Polska epika ludowa, Wrocław-Kraków 1948, 323.

¹⁵ Czernik, c. p. 348.

veriler ele geçirebiliriz. Araştırmamızda, dikkatimizi en batıdaki, yani (bugün Alman sınırları içinde bulunan) Lausitz'deki Slav geleneğine yönlendirirsek, söz konusu olan sorunun açıklaması için yeni dayanak noktaları bulabiliriz. Burada Türk konulu epik sözlü ezgiler, Çekya'dakilerden daha azdır. Aslında sadece bir tane kaydadeğer baladta bu konu işlenmektedir – baladın ismi “Z jjedom zawodaty pan” (“Der vergiftete Jungherr”)dir. Türkler tarafından tahrik edilen yaşlı bir kadın genç bir Macar erkeğini öldürüyor.¹⁶ “Rubežnicy” (“Eşkiyalar”) isimli balad Doğu Moravyalı ve Slovak baladlarla çok yakın benzerlikler göstermektedir. İlk bölümleri Slovak ve Silezya-Polonyalı Kalenin fethi konulu baladlarla benzerlik gösteriyor, ikinci kısmı ise Doğu Moravyalı Kötü bir anne baladıyla aynıdır. Ancak bu Lausitz menşeli varyantta Türk motifi yoktur, hikâye şövalyelerin feodal çevresine yerleştirilmiştir. Hırsızlar bir saraya baskın yapıp, genç beyi öldürüyor, onun çocuklarını ve güzel eşini kaçırmışlardır.¹⁷

Araştırmamızda, Çek ve Slovak Türk konulu baladları Leh ve Lausitz Slav geleneğiyle karşılaştırdığımız zaman, bu konunun doğudan batıya doğru gücünü yitirmesinin yanı sıra güneyden kuzeye doğru gerçekleşen güç kaybı olduğunuz da belirtebiliriz. Batı Slavlardaki Türk konulu baladların merkezi Slovak ve Doğu Moravya geleneğindedir ve bu konu buradan Çekya'ya, Leh Silezya ve Lausitz bölgesine doğru devam ediyor. Çek ve Slovak coğrafyasında en önemli sınır kuzeyden güneye doğru İç Moravya üzerinden geçmektedir ve bu hattın arkasında, daha açık söylemek gerekirse bu geçiş kuşağında, söz konusu olan geleneğin ancak kenar bölgelerinden söz edebiliriz.

Bu sonuç başka bir tespiti de ortaya çıkartıyor: Slovak ve Çek coğrafyasında bulunan Türk konulu baladların merkezî bölgesi 16. ve 17. yüzyıldaki Türk savaşlarının ve işgalinin sahasıyla aynıdır. Bu dönemde Slovakya'nın büyük kısmı Osmanlı yönetimi altındaydı, öbür bölgelere ve bütün Doğu Moravya bölgesine ise Türkler/Osmanlılar sürekli saldırıyordu. Kısa aralarla hem Türk hem Kuruc ordusu¹⁸ ya da bunların askerî birlikleri bu bölgelere akınlar düzenliyor; aynı zamanda çok sayıda kanlı çarpışmaya tanık olunuyordu. Yukarıda verilen bilgilere doğrultusunda, tarihi baladlar, duruma göre tarihi folklor, söz konusu tarihî olayların gerçekleştiği çevrede ve halkın bu olaylardan yoğun bir şekilde etkilenmesi sonucunda yaşadıklarını uzun süre aklında tuttuğundan dolayı ortaya çıkmakta ve

¹⁶ L. Haupt – J. E. Schmalzer, *Volkslieder der Sorben in der Ober- und Nieder-Lausitz*, Berlin 21953, 91-92, 351, ç. LVII.

¹⁷ Haupt – Schmalzer, c. p. I, 29, 325-327, ç. II.

¹⁸ [Kuruc ordusu, 17. yüzyıl sonlarında ve 18. yüzyılın başlarında Habsburg'lara karşı savaşan Macar partizanlardan oluşuyordu. Ç.N.]

unutulmamaktadır. Araştırmamızda bu bilgilerin farkındayız ve onaylıyoruz. Fakat öbür tarafta bunları sınırlamak gerekiyor. Sözlü gelenek, yavaş yavaş kendi tarihsel bölgelerinin arkasına bile geçebiliyor ve burada yayılabiliyor, ancak buraya sadece anlatan kişi ya da şarkıcı için ilginç ve dramatik bir haber olarak geçiyor, otantik ve kişisel bir yaşantı olarak değil. Bunu Batı Moravya, Çekya ve Lausitz bölgelerindeki Türk konulu baladlar kanıtlamaktadır. Bu alanlar (Batı Moravya, Çekya ve Lausitz) Türk işgalinden ve savaşlarından doğrudan etkilenen bölgelerde değil, hatta çok da uzaktalar. Tarihi folklor geleneği, vasıtasız tarihi gerçeklerden oluşup onlara bağlanmakta ve aynı zamanda onlardan bağımsızlaşmakta ve kendi dinamiğine kavuşmaktadır. Sözlü geleneğin bu kendine özgü hareketi – tarih konulu edebî eserlerin karşısında – belli ki daha azdır; mesela Türk konulu çarşı/pazar destanları ve basılı öyküler, benzer sözlü gelenek ürünlerinden, daha özgür bir şekilde ve daha uzaklara yayılmaktadır. Ancak bu sorun özel bir araştırma ve belgelendirme gerektiriyor.

III

Yaptığımız analizden iki ana sonuca varıyoruz: Biri Türk konulu Çek ve Slovak baladlarının tasarımını ve tip sayısını, diğeri ise baladların bölgesel yayılımını ve içindeki yöresel farklılıkları gösteriyor. Biriken materyal, balad tiplerinin oluşumunun (özellikle baladların temel poetik unsuru olan söyleminin) araştırılması için de uygun bir çıkış noktası olarak kabul edilebilir,

B. N. Putilov, eleştirisinde bu sorunla özellikle ilgilenmiştir. Kapsamlı karşılaştırmalı incelemesine göre, baladın söylemi, dış tarihi gerçeklerin ve bunların akılda ve yürekte oluşan kopyası gibi olay planı gerçek tarihî olayların ve yaşantıların şiirsel transformasyonu ile ortaya çıkmaktadır. Yani Putilov, tarihi baladların konularını, materyallerini ve motiflerini doğrudan tarihten kaynaklandırıyor. Tarihî durumun ve insani yaşantıların – Türk ya da Tatar işgalinden ve savaşlarından etkilenen her yerde benzerlik gösterdiği için – farklı coğrafyalar ve farklı mekânlarda benzer veya özdeş baladik yapıları oluşturmuştur. Yani Putilov, söylem benzerliklerinin oluşumu konusunda poligenetik bir açıklamaya öncelik tanımakta, ürünün bir yerden başka yere, ulustan ulusa göçüne pek az ihtimal vermektedir. Ancak bu tezi, Slovak ve Çek baladlarına adapte edince, bazı şüpheler ve sakıncalar ortaya çıkmaktadır.

Putilov'un alıntılıadığımız bu yorumuna en çok – içinde Türk motifine nadiren ya da ikinci sırada yer veren – eserler karşı argüman oluşturmaktadır; yani sonuç olarak, normal öykü söylemi geleneğe adapte edilmiş ve bunun içine Türk motifi konulmuştur. Púchovské

doliny köyünden gelen “Sobotenka idze, čože mňa je po nej” başlıklı Slovak balad, Türk esaretinden evine dönen bir kızın hikâyesini anlatıyor: Babası ölmüş, sevgilisini savaşa göndermişler, sadece annesi hayatta kalmıştır. Bu baladın tanıdığımız bütün başka varyantları Türk motifini kaybedip, bu dokunaklı hikâyeyi, Türk zamanlarının tarihi kulislerinden vazgeçerek bir aile trajedisi olarak gösteriyor.¹⁹ Başka bir Moravyalı balad Příbor’daki bir durumu aynı şekilde anlatıyor: Anne, kızının isteğine karşın onu bir yabancıyla evlendiriyor (“do cizej krajiny, mezi ty turecke panny”). Bir sene sonra kız, annesinin ziyaretine gidiyor, ama onu ancak mezarda buluyor... Bu baladın temelinde yatan çatışma “Türk gelini” konulu baladların karmaşıklığına benziyor: Kız, anne ya da baba tarafından Türk haremine gönderiliyor ve bu olay onu evinden ve ailesinden ayırıyor; her iki baladın ahlakî patetiği benzer bir şekilde ortaya çıkıyor – anne-babanın ve insanca duyguların ortaya çıkması ve bunların kölelik psikolojisiyle olan çatışması gibi. Ancak söz konusu olan “Dcera matku prosila” baladının hikâyesi çok sayıda varyant halinde mevcuttur. Baladı bunlarla karşılaştırdınca, genel baladik malzemenin sadece özel bir şekilde değiştirilmesi ve barındırdığı Türk motifiyle öbür varyantlardan tamamen ayrıldığı gözleniyor. Doğu Moravyalı Luhačovské Zálesí köyünden gelen “Ej žalo dífča, ej žalo trávu” (Konu: Türk erkeği esir alınan kadına şiddet uyguluyor) baladı, benzer bir adaptasyona işaret ediyor. Yukarıda analiz edilen tüm meselenin sonucu olarak belirtilebilir ki, esas olan Türk motifi içermeyen öykü anlatımıdır ve Türk motifini taşıyan varyantlar sadece nadiren ve ikincil olarak ortaya çıkmışlardır. Bahsettiğimiz epik yapının oluşumuyla ilgili sonuç ise: Bu yapı, tarihî yaşantının doğrudan şiirsel bir yansıması değildir ve böyle bir düşünce söz konusu olamaz.

Çoğu kez Türk motifini içeren ve içermeyen varyantlarla ortaya çıkan baladlar, daha karışık bir kompozisyona sahip; bu yüzden hangi varyantın esas olduğunu söylemek daha zor. Bu özellikle cesur kız hakkındaki baladla ilgili – kız, babasının yerine savaşa gidiyor ve düşmanlara karşı kazanıyor (Cesur kız). Türklerle ilgili işaret kızın savaş alanına gelmesiyle, düğüm noktasının olduğu sahnede ortaya çıkıyor: “Dež do vojne pşijela, tři sta Turků zajala...”;²⁰ “Jak do vojny dojela, tri sta Tůrku zronila...”²¹ Türk motifini içermeyen varyantlarda bu satırlar genelde bu şekildedir: “Když do boje pşijela, tři sta mužů pobila...”²² ya da “Jag do vojni stupila, tristo chlopoch zabila...”²³ Cesur kız baladının birçok varyantı Çek, Moravya ve Slovak geleneğinde dolaşımdadır ve her yerde bu iki taraflılık mevcuttur:

¹⁹ Bkz. Slovenské spevy II, 370 a III, 557, Geryk I, 2, č. 83, Slovenské pohľady 42, 1926, 302,

²⁰ Bartoš III 82.

²¹ Bartoš II 55.

²² Holas II 6.

²³ Kolečány 39.

Çek varyantlarının iki tanesinde Türk savaşı motifi mevcut iken, üç tanesinde değildir; Moravya varyantlarındaki oran 10:2, Slovak varyantlarındakilerin ise 5:6'dır. Moravya varyantlarındaki yüksek oran ilginçtir, fakat buradan bir şey çıkarmak mümkün değildir. Ancak bu baladın Çekya'da nadir de olsa varlığı büyük bir olasılıkla tespit edilebilir – Erben'in koleksiyonunda mevcut olmaması da bu tespiti kanıtıyor. Aynı şekilde çocuklarından yabancı bir sevgili yüzünden vazgeçen kadının hikâyesi (Kötü bir anne), hem Moravya'da hem Silezya'da iki olay anlatımıyla mevcuttur. Varyantların çoğunda (6) dul kadın Türk biriyle yola çıkıyor (“A ked' už prijeli za ty hory šedé, ptal sa Turek vdovy, ráda-i s ním jede”),²⁴ iki varyant sadece genç erkekten ya da araba “süren” kişiden bahsediyor. Türk motifinin temel öykü akışı içinde var olduğunu ne birinci ne de ikinci balad için söyleyebiliriz. Özellikle Cesur kız baladındaki söylemin karakteri bu olasılığa karşıdır, çünkü çatışmanın iyimser, hatta masalsi çözümü şiirsel bir abartmada bile gerçek bir tarihî olayı yansıtamaz. Özel karşılaştırmalı bir çalışmada (Seemann, Makarovičová)²⁵ daha da etkili bir sonuç bulunmuştur: birçok ulusta tespit edilen uluslararası gezgin bir söylem söz konusudur burada; Türk konusuyla bağlı olma durumu sadece belli bir coğrafi bölgeyle sınırlıdır. Kötü bir anne baladının öykü düzeni Bulgar geleneğindeki şarkılarda (“Otrokyně a Stará Planina”)²⁶ bulunan Türk motifiyle yakın benzerlikler gösteriyor; buna karşın aynı bu söylemi kullanan Lausitz varyantı (“Rubežnicy”) ve Leh varyantı (“Wdowa”) herhangi bir Türk motifiyle bağlantılı değildir. Bu söylemin de – Türk savaşlarının tarihi konu bütünlüğüne eklenmiş – gezgin bir söylem olma olasılığını tam olarak göz ardı etmek doğru olmaz; en azından sadece bu konseptle bağlı olmayıp başka realizasyonunun mevcut olabileceğini söyleyebiliriz.

Türk konusuna en çok bağlı olan baladlar, sadece Türk zamanlarının özelliklerini taşıyan Slovak ya da Çek geleneğindeki baladlardır. Bunlardan biri efsanevî epik bir baladdır, Moravya bölgesinde söyleniyor ve İbadet eden fatih tip grubuna aittir. Sadece bir tane sürümün var olması tüm farklı görüşleri arka plana itiyor. Aynı şekilde, kaçırılan oğlanın-yeniçerinin hikâyesi de sadece tek kaynaktan biliniyor. Ancak Doğu Moravya'daki, Slovak, bazı Macar, hatta daha uzak Ukraynalı, Leh ve Bulgar öykü versiyonları bu hikâyenin yapısını

---

²⁴ Bartoš III 16.

²⁵ E. Seemann, Die Gestalt des kriegerischen Mädchens in den europäischen Volksballaden, Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 10, 1959, 192-212; M. Makarovič, Deklica vojak, Slovenski etnograf 16-17, 1964, 191-202.

²⁶ Romanska – Vranska, Balgarsko narodno poetično tvorčestvo, Sofija 1958, 135-136; Çekçe çeviri için bkz. Bulharská lidová poezie antolojisinde, Praha 1957, 114-115

İçermektedir; bu durum bu öykü yapısını Türk konusu içine entegre ediyor.²⁷ Ama araştırma için en verimli ve destekleyici şarkılar çok yaygın olan Aldatılan Türk, Türk ile evlendirilen ve Tanınmayanlar konulu baladlardır. Slovak ve Çek coğrafyasında bunlar sadece Türk savaşlarıyla ve işgaliyle ilgili tarihi baladlar olarak bulunmaktadır. Bu balad söylemlerinin bazıları, uluslararası ölçütlerde mevcuttur ve sadece Türk konulu baladlar olarak tanınıyorlar. Bu bilgi yine, söz konusu baladların tarihî gerçeklerden kaynaklandığını kanıtıyor. Türk ile evlendirilen konulu balad için de bu kanıt doğrudur. Yakın ya da biraz daha uzak Ukraynalı, Sloven²⁸, Romen²⁹ varyantları Türk (ya da Tatar) zamanlarının kulisleri arasında ortaya çıkıyor. Tabii bu örnek bile istisna olmaz: daha önce bahsettiğimiz Mazovsko'dan gelen Leh varyantı ("Julisia"), hem Leh geleneğinde izole edilmekte hem de Slovak ve Çek varyantlarından değişiktir. Buna karşı sadece Çekya'da ve Moravya'da yaygın olan Aldatılan Türk konulu baladda kız, Türk damattan ölümü taklit ederek (ölüm numarasıyla) kaçıyor; bu ana motif Güney Slav (Sırp, Bulgar) şarkılarında da mevcut, ancak bunlardaki zengin adam Türk değil, yerli prens ya da yaşlı bir adamdır. Ve bu eserler Türk atmosferini kaybetmişlerdir; bundan Putilov da bahsetmektedir.³⁰ Ayrıca karşılaştırmalı bir analiz, sahnelenen ölüm motifinin Cermen ve Latin geleneğinde de bulunduğunu ortaya koyabilirdi.³¹ Slovak ve Çek geleneğinde Türk motifleriyle mantıklı biçimde bağlanan şarkılar bile, başka ulusların geleneğinde farklı tarihî ve toplumsal sahnelerde çıkmaktalar.

Çek ve Slovak baladlarının analizinden elde edilen sonuçlar, söylemlerin her zaman Türk konusuna bağlandıklarını göstermez ve söylemlerin bir kısmının esas olay örgüsünden ortaya çıktığına işaret ediyorlar. Bunlar da Türk işgali ve savaşları bağlamında değerlendirilmektedir. Esas Türk zamanlarındaki ilişkiler ve yaşantılarından ortaya çıkan olay akışının sadece bazı öykü yapılarıyla ilgili olduğunu varsayabiliriz. Ancak net bir karar almamızı bazı gerçekler engelliyor: Söz konusu öykü yapıları, geniş uluslararası sahada bazen farklı tarihî ve toplumsal bağlamda önümüze çıkmaktadır, mesela nuvelistik³² baladlardan Aldatılan Türk ve Kötü bir anne.

---

²⁷ O. Sirovátka, Moravská balada o ztraceném synu-janičárovi, Slovenský národopis II, 1963, 379-389.

²⁸ Putilov, c. p. 63, 65.

²⁹ A. I. Amzulescu, Balade populare rominești, 1964, I, 138-140, č. 54 a II, 137-145 (Illincița Șandruului); Putilov, c. p. 163-165. – Çekçe çeviri için bkz. J. Vladislav'da, Rumunské lidové písně, Praha 1959, 59-63.

³⁰ Putilov, c. p. 70.

³¹ Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien, III/3, Berlin 1937, č. 58, 115.

³² [Avrupa balad araştırmaları çerçevesinde Erich Seemann ("Die europäische Volksballade". Handbuch des Volksliedes. Bd. 1/I: Die Gattungen des Volksliedes. Hrsg. von R.W. Brednich, L. Röhrich, W. Suppan. München 1973, s. 38), belirleyici motiflerine göre genel olarak üç çeşit balad türü tespit etmektedir: 1. doğaüstü, mitolojik vb. konularıyla "die numinose Ballade", 2. tarihsel konularıyla "Heldenballaden" ve 3. olarak en geniş grubu

Öykü akışında tarihî ilişkilerin, olayların ve yaşantıların şiirsel yansımaları gören ve tarihî olay – yaşantı – söylem gelişme hattını resmeden tek taraflı teori, Slovak ve Çek materyallerde tartışmalı – hatta büyük bir kısmı yanlış – olarak gözükmektedir. Bir önceki analizde, araştırmamızın yanıt araması gereken yönünü zaten belirttik: materyalin diyalektik bağlantıları ve yeni çevreye uydurulması (aklimatizasyonu) hususları. Öykü akışı ve bunun belli tarihsel çevresi – yani yer, zaman ve figürler – göreceli olarak bağımsız davranıyorlar. Çünkü söylem ve motif şekillendirilebiliyor, çok anlamlı ve çok yönlü (polivalent) olarak farklı toplumsal ve tarihî olayların ifadesi olabiliyorlar. Uzun süren Türk işgali, akınlar, kanlı savaşlar ve kederli yaşantılar, geniş bir alanda yaşayan insanların aklında ve yüreğinde sönmeyen etkili bir atmosfer yaratmışlardır. Eski ve gezgin söylemler ve motifler bu atmosferde değişerek, estetik malzeme ihtiyacını karşılıyorlar, gerçekleri ve düşünceleriyle sınırları çiziyor ve bu atmosferin poetik ifadesi olarak var oluyorlar. Bu atmosferin, bazı yeni ve garip söylemlerin ve motiflerin ortaya çıkmasını sağlaması ise sadece mümkün değil, muhtemeldir.

Etnografi ve Folkloristik Enstitüsü (Ústav pro etnografii a folkloristiku, ČSAV), Brno. 26. Ekim 1967.

Lektörler: Dr. Jaromír Jech, Doc. Dr. Karel Dvořák.

Kaynakça

- Bartók, Béla, Slovenské ľudové piesne, I, Bratislava 1959 (Bartók).
- Bartoš, František, Nové národní písně moravské, Brno 1882 (Bart I).
- Bartoš, František, Národní písně moravské, Brno 1889 (Bart II).
- Bartoš, František, Národní písně moravské, Praha 1901 (Bart III).
- Bělík, Vratislav, Horácký zpěvník, Havlíčkův Brod 1954 (Bělík).
- Blaho, Janko, Záhorácké pjesničky, I-III, Bratislava 1948, 1952, 1957 (Blaho I-III).
- Čelakovský, František Ladislav, Slovanské národní písně, I-III, Praha 1946 (Čel).
- Černík, Josef, Záleské písně z okolí Luhačovic, Praha 1957 (Čer).
- Erben, Karel Jaromír, Prostonárodní české písně a říkadla, Praha 1937 (Erb).
- Gelnar, Jaromír – Sirovátka, Oldřich, Slezské písně z Třinzcka a Jablunkovska, Praha 1957 (Gel-Sir).
- Geryk, Ján, Slovenské ľudové piesne. Púchovská dolina. Diel I, zoš. 1, 2, Bratislava 1922, 1926 (Geryk).
- Holas, Čeněk, České národní písně a tance, I-VI, Praha 1908-1910 (Hol I-VI).

---

oluşturan “novellistische Ballade”. Bu son grup günlük yaşamın aşk, kaçırma, aile faciaları, çocuk katli, cinayet, ensest, baştan çıkarma ve hırsızlık vs. gibi her türlü sorunlarını konu edinebilir (bkz. Öztürk, Ali Osman: Türkü Yazıları, 1995: 102). Ç.N.]

- Horák, Jiří, Slovenské ľudové balady, Bratislava 1956 (Horák).
- Jindřich, Jindřich, Chodský zpěvník, I-VIII, Praha 1947-1955 (Jind I-VIII).
- Kolečány, Mária, Slovenské ľudové balady, Rožňava 1948 (Kol).
- Kollár, Ján, Národné zpievanky, I-II, Bratislava 1953 (Koll).
- Kosová, Mária, Turci v ľudovej tradícii Piešťan a okolí, Kúpeľný časopis 5, 1963, 32-33, 52-53 (Kosová).
- Krejčí, Pavel, Pojizerské a podještědské písně, Liberec 1963 (Krejčí).
- Kubín, Josef Štefan – Horák, Jiří, Kladské písničky, Praha 1926 (Kub).
- Kunc, Jan, Slovácké jednohlasné písně, M. Ostrava 1918 (Kunc).
- Lísa, Valeš, Slovácké a lidové písně z Uh. Hradištska, Kroměříž 1919 (Lísa).
- Medvecký, Karol A., Detva, Ružomberok 1905 (Medvecký, Detva).
- Medvecký, Karol A., Sto slovenských ľudových ballád, Bratislava 1923 (Medvecký).
- Poláček, Jan, Slovácké písničky, I-VII, Praha 1948-1960 (Pol I-VII).
- Polívka, Jiří, Súpis slovenských rozprávok, Turč. Sv. Martin 1931 (Polívka, Súpis).
- Rysuľa, Štefan, Život a pieseň podtatranského Važca, Bratislava 1960 (Rysuľa).
- Sirovátka, Oldřich, Lidové balady na Slovácku, Uherské Hradiště 1965 (Sir).
- Slovenské ľudové piesne, I-IV, editör K. Hudec (I) ve F. Poloczek (II-IV), Bratislava 1950, 1952, 1956, 1964, (Slov. ľud. p.).
- Slovenské spevy, I-III, Turč. Sv. Martin 1880-1926 (Sl sp I-III).
- Sušil, František, Moravské národní písně, Praha 1951 (Suš).
- Úlehla, Vladimír, Živá píseň, Praha 1949 (Úlehla).
- Václavík, Antonín, Luhačovské Zálesí, Luhačovice 1930 (Václavík).
- Dergiler:
- Český lid (ČL)
- Národopisný věstník československý (NVČ)
- Slovenský národopis (SN)